

Bovendien gaan ze als met tegenzin naar het theater. Ze arriveren laat, gaan weg voordat het stuk is afgelopen, komen binnen en vertrekken zonder enig respect. Het theater moet herwinnen wat het verloren heeft: autoriteit.”

In april 1936 verklaart Lorca dat hij is begonnen aan een stuk dat niet te vergelijken zal zijn met voorgaand werk. Het betreft een stuk waarin het hem niet lukt iets op papier te krijgen, “nog geen regel, want ze hebben zich losgemaakt en zijn vervlogen, de waarheid en de leugen, de honger en de poëzie. Ze zijn mijn pagina’s ontvluht”. Hij noemt de waarheid waar hij in dit stuk mee worstelt, een religieus en sociaal-economisch probleem en illustreert deze uitspraak met een parabel over een rijke en een arme man die samen langs de rivier lopen: “En de rijkwaard zegt: ‘O, zie eens wat een prachtige boot daar op het water! Kijk eens, kijkt u eens hoe de lelie bloeit in de bedding.’ En de arme man zegt: ‘Ik heb honger, erge honger.’” De conclusie die hij hieraan verbindt, door hemzelf als “zuiver socialistisch” bestempeld, is dat de Grote Revolutie vreugde zal brengen, die dag dat de honger een halt wordt toegeroepen.

Mogelijk verwijst Lorca hier naar hetzelfde stuk zonder titel waarvan hij in juli zegt dat het “af” is. Laffranque wijst erop dat dit bij hem kan betekenen dat het dramatisch concept is uitgewerkt; het hele stuk hoeft niet per se op papier te staan.

Poëzie en symboliek

Ook *Zonder titel* is doordrongen van de poëtische symboliek die kenmerkend is voor Lorca’s werk. De poëzie in versvorm speelt een minder opvallende rol, maar de paar verzen, die het personage houthakker/maan in de mond gelegd worden, bevatten de essentie van het stuk.

Voor het interpreteren en met begrip vertolken van de poëzie is analyse van de Lorca-symboliek een noodzakelijke voorwaarde. Daar valt niet aan te ontkomen voor wie er iets van over moet brengen, hetzij in een vertaling voor een lezerspubliek, hetzij in een “vertaling” voor toeschouwers. Dit in weerwil van opvattingen in de jaren zestig, als hield García Lorca zijn symboliek met opzet duister, en zou deze zich niet lenen voor analyse.

Dit betekent niet dat het publiek een gedicht woord voor woord zou moeten begrijpen om de zeggingskracht ervan te vatten. Ook wie niet weet waarnaar “oktobermaan” verwijst, kan door het spel van de maan voelen hoe de doodsdreiging en het revolutie-bloed angstig dicht-

bij komen. Veel hangt af van de manier waarop poëzie gebracht wordt. In het ideale geval vormt zij een andere, cryptische maar sterk beeldende manier om uit drukken waar het in *Zonder titel* om gaat.

Maar wat moet een acteur die niet begrijpt waar hij het over heeft met zo’n gedicht? Waar legt hij de klemtoon, waar last hij een pauze in? Lorca’s spaarzame gebruik van interpunctie maakt het interpreteren er niet makkelijker op. Evenmin als de vertaler ontkomt de theatermaker eraan keuzen te maken, gebaseerd op interpretatie van de tekst.

Interpretatie en vertaling

Bij zijn eerste optreden als maan is de acteur nog vooral de houthakker uit Shakespeares *Midzomernachtsdroom* die aandacht vraagt om zijn rol rustig voor te kunnen dragen. Het luchtige spel-in-het-spel-element belet het publiek de ernst van de situatie ten volle te beseffen. Maar de laatste regel van het eerste vers vormt de opmaat voor het tweede, meer ingrijpende optreden van de maan “*slapende* ogen daar gaat het om”. En met die woorden vindt de transformatie plaats van Shakespeare-maan naar Lorca-maan, en hier meer in het bijzonder de “oktobermaan”:

El aire es para mi luna de Octubre
ni pájaro ni flecha ni suspiro.
Los hombres dormirán. Las hierbas
mueren.
¡Sólo vive la plata de mi anillo!
Tú que estás bajo el agua ¡sigue
siempre!
Los húmedos miosotis tienen frío.
Aunque la sangre tiña los tejados
no manchará la luz de mi vestido.

De lucht is voor mij oktobermaan
geen vogel geen pijl geen zucht.
De mensen gaan slapen. Het gras
gaat dood.

Leeft alleen mijn zilveren ring!
Jij die onder water bent, blijf daar
altijd!
Het vochtige vergeet-mij-nietje lijdt
kou.

Hoewel het bloed de daken kleurt,
mijn lichtend kleed bevlekt het niet.

Lorca gebruikt symbolen niet steeds op dezelfde manier; er treden betekenisverschuivingen op, al is het systeem als geheel consistent. De maan is de mensen toegenegen, zou hen tegen kwaad willen beschermen, maar zij is ook de bloedeloze maan die van verre jaloers op de mensen met hun warmkloppend hart neer kijkt en door haar licht de schuilplaats van de mensen veraad. Deze kille maan is de maan van *Bloedbruiloft*, die niet bang is voor bloed dat op de aarde vloeit,

want al reikt het tot aan de daken van de huizen, haar kleed van licht zal het niet bevleken. Zij is het teken van de naderende dood, en in dit geval met name de dood als onvermijdelijk gevolg van de revolutie die uitbreekt. Vandaar “oktobermaan”: een verwijzing naar de revolutie van 1934 in Asturië.

Deze maan eist “de lucht” voor zich op, en haar monoloog maakt de dreiging met elke regel meer voelbaar. Op grond van de Spaanse tekst is haar openingszin op verschillende manieren te interpreteren: als “De lucht is voor mij, oktobermaan”, of “De lucht is voor mij oktobermaan” of “De lucht is voor mijn oktobermaan”.

De laatste mogelijkheid is vanuit ensceneringsoverwegingen minder aantrekkelijk, hoewel zowel in de Duitse vertaling als in de Engelse wordt gekozen voor deze interpretatie, die impliceert dat de houthakker/maan beschrijvend spreekt over “mijn maan” (4). Dit zou in een narratieve tekst niet zo bezwaarlijk zijn, maar op het toneel zegt de houthakker bij zijn opkomst expliciet dat hij de rol van de maan speelt, en is hij bovendien, volgens de regie-aanwijzingen, visueel als maan herkenbaar. Veel sterker zal het effect daar dan ook zijn als de maan zelf de lucht opeist, zonder dit bij monde van de houthakker voor haar te laten doen. Zij focust daarmee alle aandacht op haar optreden, parallel aan de manier waarop de eigenaar van het theater zichzelf een scène eerder introduceert op de vraag van de schrijver wie hij is: “Ik. De eigenaar van het theater.” Zo neemt de maan, als het haar tijd is, bezit van de lucht: “De lucht is voor mij oktobermaan...” Als echt en onecht, werkelijkheid en theater steeds meer in elkaar over gaan lopen, komt het einde in zicht met de absoluteheid van de dood die al het andere relativeert.

Tonny Holtrust

- (1) Alle hier aangehaalde (vertaalde) citaten uit interviews met en over Lorca zijn afkomstig uit de inleiding bij *Comedia sin título*, Seix Barral, Barcelona, 1978.
- (2) M. Laffranque publiceerde dit fragment al eerder, in 1976 in *Bulletin Hispanique*, als *Comedia sin título*. Men kan zich afvragen waarom er zo lang gewacht moest worden met de uitgave. Het schijnt dat de erven Lorca die tegenhielden in de hoop dat er gereviseerde en completere versies van de manuscripten zouden opduiken.
- (3) Zie de beknopte, maar duidelijke bespreking van H. Hermans in: J.L. Alonso Hernández e.a., *Spaanse Letterkunde*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1981, p. 430 en 431.
- (4) R. Witkopf, *Komödie ohne Titel*, Bonn, 1985. C. Bauer, *The Public & Play without a title*, New York, 1983.